

KOVÁCS SÁNDOR IVÁN:

A „FORUM” SZEREPE FELSZABADULÁS UTÁNI IRODALMUNK TÖRTÉNETÉBEN

A felszabadulás utáni magyar kulturális és irodalmi élet demokratikus újjászervezésében elért legfontosabb eredmények a Magyar Kommunista Párt által kezdeményezett és irányított baloldali egységtörekvések jegyében születtek.

A két munkáspárt egységért küzdő Szakszervezeti Tanács támogatásával 1945 márc. 16-án létrejött a Magyar Kommunista Párt és a Szociáldemokrata Párt közös kultúrszervezete, a zenei, írói, képzőművészeti és filmművészeti szekciókra tagolódó *Munkás Kultúrszövetség*, „hogy erősen kiépített központi szervezet segítségével tegye lehetővé mindazon refomok keresztülvitelét, amelyek régóta esedékesek voltak már, de amelyeket az elnyomatás ideje alatt, mostoha körülmények között, nem lehetett megvalósítani.” (Népszava. 1945. ápr. 8.) A Munkás Kultúrszövetség irodalmi téren mindenekelőtt a szocialista szellemű kultúra terjesztésére, a munkás-írók összefogására és a szakszervezeti mozgalom támogatására törekedett; eredményes működését főleg a Népszava és a Szakszervezeti Közlöny kísérte figyelemmel.

A Szabad Nép cikksorozata — a magyar értelmiség kérdéseiről — már messzebbre tekint, nagyobb távlatokra érvényes koncepciót fogalmaz meg. Révai József *Szekfű Gyula-útvjáról* írott cikkéhez kapcsolódva Darvas József egy *Új Szellemi Front* szükségességét és lehetőségeit körvonalazva. Darvas — miután következetes kritikával áttekintette a magyar értelmiség felszabadulás előtti útját, s számba vette a vállalható örökséget — az új magyar demokrácia és az értelmiség viszonyát taglalva, erre a következtetésre jut: „Demokratikus szellemű írókból, tudósokból, publicistákból, művészekből, egyszóval az alkotó értelmiség legjavából *meg kell alakítani egy új szellemi frontot*. Talán éppen ezzel a névvel, hogy »Új Szellemi Front«; ne ijedjünk meg attól, hogy egyszer már, Gömbös idejében s Gömbös oldalán néhány író ezzel a névvel próbált népet menteni. . . Én hiszem, hogy ez az új szellemi front, fogalmakat tisztázó vitaelőadásokkal, ankétokkal, szellemi akciókkal, esetleg *egy szabad fórum-szerű folyóirat kiadásával* (kiemelés tőlünk) s természetesen a szellemi élet fasiszta maradványainak kíméletlen bírálatával végre meg tudja teremteni azt, ami az ellenforradalom huszonöt esztendeje alatt egyszer sem sikerült: összehozni, s a munkásság és parasztság mellé szövetségesként odaállítani egy valóban népi értelmiségi tábor!

Sok mindenkit terhelnek itt mulasztások, olyanokat is, akik most mint makulátlan demokraták ágálnak a pódiumon: kell az önbírálat, — nem meaculpázás, hanem a komoly önkritika, hogy tanuljanak belőle a követők, és tanulunk belőle mi magunk is, s most legalább helyesen fogjunk hozzá rendet teremteni a romokban. Jöjjön egy új szellemi front, amely a devalválódott, hitelüket vesztett fogalmak, a fétisekké vált jelszavak után végre meghozza a szabad, demokratikus szellem teremtő rendjét

ebben a lelkileg is rommá lett országban, mindenekelőtt pedig az útját vesztett de utat kereső magyar értelmiségben.” (*Új szellemi frontot!* Szabad Nép. 1945. május 13.) Horváth Márton hozzászólása az értelmiség és a dolgozó osztályok szövetsége szempontjából mélyíti el Darvas kérdés-felvetését; „A magyar értelmiség példátlan súlyos anyagi és szellemi válságban él. A reakciós nagypolgársághoz fűződő kötelei meglazultak, de a munkássággal való kapcsolatai nem váltak szorossá. Izóláltság, nyomorúság, passzivitás veszi körül. Nem találta még meg önmagát, nem fedezte fel a szabadságot. A bajok olyan fokot értek el, hogy a kérdés túlnő egy rétegen és a nemzet egyik döntő problémája lett. . .

Új szellemi frontra valóban szükség van. Vigyáznunk kell azonban, hogy a harc ezen a fronton se váljon csak publicisztikává és a csatazajt ne helyettesítse a tollak sercegése. A szellemi front csatlakozzon a munkásság és parasztság, a magyar demokrácia frontjához. Ma elodázhatatlanul elérkezett a pillanat, amikor az értelmiségnek — ha nem akar elpusztulni — át kell vennie a munkásság és parasztság országépítő lendületét. Az elmúlt évek gyér, elszigetelt, csak elvi jelentőségű barátkozása után ez fogja megteremteni a munkásság, parasztság és haladó értelmiség szétválhatatlan szövetségét.” (*Magyar értelmiség.* Szabad Nép. 1945. máj. 20.)

Hogy az új szellemi front megteremtéséért, „a nemzet döntő problémájává lett” értelmiség megnyeréséért folyó harc „nem vált csak publicisztikává”, azt mindenekelőtt az ún. *Forum Klub* megalakulása és tevékenysége bizonyítja. A felszabadulás után létrejött Magyar Nemzeti Függelenségi Front keteirein belül szervezettelgyan nem alakult meg egy Új Szellemi Front, gyakorlatilag azonban ennek funkcióját töltötte be a vezető magyar értelmiség legjobbjainak demokratikus összefogására épülő *Forum Klub* és *Forum-mozgalom*. Az egykori tudósítás így számol be a demokratikus magyar értelmiség társadalmi egyesületének megalakulásáról: 1945. december 11-én „Kedden Zrínyi utca 5 szám alatti helyiségben nagy érdeklődés közben tartotta alakuló közgyűlését a *Forum Klub*, a demokratikus magyar értelmiség társadalmi egyesülete. Az ideiglenes intézőbizottság nevében a betegség miatt távollevő *Oltványi Imre* helyett *Lukács György* ismertette a *Klub* céljait . . . *Gáspár Ervin* beszámolt az ideiglenes intézőbizottság munkájáról. A meghívott tagok ezután egyhangúan jóváhagyták az alapszabálytervezetet és ugyancsak egyhangúan megválasztották a *Forum Klub* tisztikarát. Az elnöki tanács tagjai lettek: *Oltványi Imre*, *Bav Zoltán*, *Lukács György*, *Moór Gyula*. Főtitkár: *Gáspár Ervin*. Ügyészek: *Gulácsy György* és *Keszthelyi Nándor*. Pénztáros: *Simándy Béla*. Számvizsgálók: *Antalfy Gyula*, *Benda Kálmán*, *Szabó István*. A választmány tagjai: *Ortutay Gyula*, *Barcs Sándor*, *Boldizsár Iván*, *Horváth Zoltán*, *Szász István*, *Losonczy Géza*, *Horváth Márton*, *Erdei Sándor*.” (*Szabad Nép.* 1945. dec. 13.)

A mozgalom céljait és programját *Lukács György* fogalmazta meg, s *Forum Klub* címmel közre is adta a *Szabad Nép* 1945. dec. 12-i számában. Gondolatait — annál is inkább, mert a cikk nem szerepel tanulmányköteteiben — érdemes idézni:

„Minden ellenforradalom részeire bontja a társadalmat, még pedig annál inkább, minél erélyesebben terem úgynevezett átfogó, »nemzeti« szervezeteket. Ez nemcsak azért történik, mert az ellenforradalom, különösen annak modern, fasiszta változata a kölcsönös bizalmatlanság, a kölcsönös félelem, a dennunciálástól való rettegés léghőjét hozza létre. A sajtóban a virágnyelv uralkodik, az olvasók megtanulnak a sorok között olvasni, de mivel véleményüket még a magánéletben is alig cserélhetik ki, közvélemény nem jöhet létre. De az atomizálás messze túlhaladja ezeket a kereteket. A fasiszta reakció társadalmi állapotaira jellemző, hogy a nemzet »egyesítéses megszervezésének« demagóg jelszava a társadalmi rétegek rendkívül éles ellentéteit takarja, nem engedi a nyilvánosság felszínére jutni. Egész társadalmi

rétegek és az azokat képviselő értelmiségi elemek mindinkább különbözőképpen beszélnek. Polgár, paraszt, munkás egymás mellett beszél el. Nem tudják egymást megérteni még a fasizmussal szemben ellenzékben álló irányzatok sem, így nálunk az urbanisták és a népiesek.

Magyarország felszabadítása a fasiszta járom alól létrehozta a demokratikus pártok együttműködését a reakció megsemmisítésére, a fasizmus gyökereinek kiirtására, új szabad és népi Magyarország megteremtése céljából. Köztudomású, hogy itt nem egyszerű pártkoalícióról van szó. A szükséges, az egyedül eredményre vezető együttműködés a demokrácia összes híveinek bensőségebb kapcsolatát tételezi fel. Ez a szükséglet annál sürgetőbb, mivel, mint szintén köztudomású, a különböző pártok más-más módon meggyőződött és harcra kész hívei az igazi új demokráciának. Éppen ezért a pártkereteken túlmenően igen közeli, igen benső együttműködést kell kifejteniök. Ennek alapfeltétele azonban, hogy igazán megismerjék és megértsék egymást. Mégpedig nemcsak a napi politika vonalán, hanem világnézetileg is. Nem az ellentétek elkenésére gondolunk itt, hanem arra, hogy a politikai célkitűzésükben, világnézetükben különböző emberek között baráti viták lehetősége, termékeny kölcsönhatás jöjjön létre.

E cél felé sok út vezet: ezt szolgálja a sajtó, a nyilvános vita stb. Ezek azonban szükségképpen alkalmoszerű megnyilvánulások. Ezek mellett fontosnak látszik — egyelőre legalább a kvalifikált demokratikus értelmiség egy részénél — állandósítani és rendszeresíteni ezt a kölcsönös érintkezést, a termékeny eszmecserét. Ki kell küszöbölni az egymás nemismeréséből származó bizalmatlanságot. Ez a folyamat persze nem tévesztendő össze a szükséges demokratikus éberség elaltatásával: ez a bizalmatlanság, éppen ellenkezőleg, a partner helyes megismeréséből származik. Az ilyen bizalmatlanságnak nem szabad elszunnyadnia, sőt, ha a meggyőződött demokratikus elemek igazán közelednek egymáshoz, szélesedni, konkretizálódni fog mind irányzatokkal, mind egyes emberekkel szemben.

Az új magyar demokrácia e helyzetében, ilyen szükségleteinek felismeréséből született meg a »Forum Klub« megalakításának gondolata. Kísérlet ez ilyen közeli érintkezési formák kereteinek megteremtésére a vezető magyar értelmiség, mind a négy demokratikus párt tagjai, mind párton kívül maradtak, politikusok és a politikától többé-kevésbé távolállók számára. A »Forum Klub« egyesíteni akarja a magyar értelmiségből azokat, akik tetteikkel tanúsították és tanúsítják hűségüket az igazi, az új magyar demokrácia iránt s akiknek szellemi színvonala ebben a termékeny kölcsönhatásban egyéni árnyalatokat tud belevinni.

Így természetesen csak kis kör, társadalmi klub jöhet létre, de ennek megalakítása talán mégsem egészen jelentőség nélküli napjainkban, annál kevésbé, mivel ha az itt tervezett munka sikerül, a klub tevékenységének bizonyos, bár szerény, nemzetközi hatása is lehet. Tanúságot tehet a külföld demokrata közvéleménye előtt arról, milyen szoros egység fogja össze a demokrácia igazi híveit Magyarországon.

Kísérletről van szó. A magyar társadalom az angol értelemben vett klubéletet alig ismerte. Legfeljebb exkluzív, a társadalomtól elzárkózó arisztokrata kaszinók voltak nálunk. A demokratikus magyar értelmiség társadalmi és emberi összefogásának talán első kísérlete ez. Éppen ezért, éppen kísérleti jellege miatt reméljük, hogy megérdemli és működésével kiérdemli a demokratikus közvélemény rokonszenvét, jóindulatú, előlegezett bizalmát.”

A Forum Klub tehát — a Magyar Kommunista Pártnak a haladó nemzeti erők összefogásán munkálkodó célkitűzéseit követve — egyaránt táborába szólította

a demokratikus pártok soraiba tartozó és a pártonkívüli értelmiségiek minden néphez hű reprezentánsát: az értelmiség koalíciós összefogására törekedett. Tevékenysége gyakorlatilag valóban alig nőtt túl „az angol értelemben vett klubélet” keretein, néhány fontos rendezvénye mégis figyelmet érdemel. 1946 febr. 9-én előadás és vita a *Közvélemény és békeelőkészítés* problémáiról; febr. 27-én Bartók-emlékhangverseny; ápr. 27-én vita-délután *A demokrácia útja a szegedi kézfogástól a moszkvai látogatásig* címmel. (Ezt az összejevetelt Balogh István és a magyar demokrácia balratolódásának szükségességéért síkraszálló Révai József nyílt vitája tette emlékeztetéssé. Vö. Szabad Nép. 1945. ápr. 27.) Május 3-án *A katolicizmus a demokráciában* című témakör vitája; június 2-án Rákosi Mátyás előadása *Demokráciánk időszerű kérdéseiről* stb.

Annak ellenére, hogy a Forum Klub a magyar értelmiségnek csak egy szűkebb vezető rétegét fogta össze, s hogy kb. csak egy évig funkcionált több-kevesebb intenzitással (főleg Ortutay Gyula aktív szervező munkája eredményeként, aki — Vértés György közlése szerint — a klub „lelke” volt), az új szellemi front kiépítésében, az értelmiség elítjének a demokrácia melletti felsorakoztatásával mégis jelentős sikereket ért el. Az 1946. június 22 és 30 között megrendezett ún. Debreceni Kultúrhet (lényegében a magyar írók első szabad kongresszusa) s a Magyar Írók Szövetségének megalakulása (1945. júl. 18.) előtt minden bizonnyal a Forum-mozgalom létrejötte és működése jelentette a magyar kultúrális és irodalmi élet legfontosabb baloldali indítékú eseményét.

Az a „szabad fórum-szerű folyóirat” pedig, aminek ötletét Darvas idézett cikke vetette fel, a Klub és a mozgalom szülötte: első száma 1946. szeptember elején jelent meg *Forum* címmel a Forum Klub kiadásában. Népi demokráciának a *Csillag* megjelenéséig (1947. december) ez az irodalmi, társadalomtudományi és kritikai folyóirat volt az egyetlen következetesen demokratikus program megvalósítására törekvő irodalmi lapja. Eredményei irodalmunk felszabadulás utáni történetének fontos fejezetét alkotják.

A folyóirat — a politikai téren létrejött koalíciós egység programjának jegyében — a magyar kultúrális és irodalmi élet demokratikus egységének megteremtését tűzte maga elé elsődrendű célként: „A magyar szellemi életből hiányzik az olyan típusú folyóirat, amely irodalmi és társadalomtudományi vonalon szolgálja a népi demokrácia törekvéseit. A fasiszmus előretörésének éveiben a Gondolat fogta össze pártkülönbség nélkül a hazai antifasiszta szellemi erőket. Utódjaként, a magyar szellemi élet vezetőinek testülete, a Forum Klub, Forum címmel megindítja irodalmi, társadalomtudományi folyóiratát. Célja a magyar irodalom és szellemi élet egységének megteremtése s a nemzetet érintő nagy kérdések számára szabad fórum biztosítása. A havi folyóirat szerkesztő bizottságának tagjai: Darvas József, Lukács György és Ortutay Gyula. (Hír szerint a szerkesztőbizottság még kibővül Bóka Lászlóval.) Szerkesztője: Vértés György.” Ez a szűkszavú szerkesztőségi nyilatkozat tudósít a Szabad Nép 1945. szept. 8-i számában a Forum programjáról és megjelenéséről. A folyóirat tekintélyes alapító és szerkesztői gárdája valóban a magyar értelmiség legjobbainak új szellemi frontját, koalícióját képviselte. Darvas József a Nemzeti Parasztpárt, Lukács György a Magyar Kommunista Párt, Ortutay Gyula a Kisgazdapárt balszárnya, Vértés György pedig ugyancsak a Magyar Kommunista Párt képviselőjében lett tagja a szerkesztő bizottságnak. Feltűnő, hogy a szociáldemokraták hiányoznak. A Szociáldemokrata Párt Bóka László személyében kapott volna képviselőt, ő azonban — Vértés György feljegyzése és közlése szerint — mivel az 1. szám összeállításával kapcsolatban fenntartásai voltak, kimaradt a szerkesztő bizottságból.

A Forum megalapításában fontos szerepet játszott még a folyóirat egyik leg-többször publikáló állandó munkatársa, Erdei Feerenc is. Lukács György helyesen állapítja meg *A népi irodalom múltja és jelene* c. tanulmányában: „A népi irodalom belül létrejött differenciálódásban fontos szakaszt jelent Erdei, Darvas és Ortutay szerepe a *Forum* megalapításában, mint hitvallás a munkás- és parasztszövetség mellett, nemcsak a politika, hanem a kultúra, az irodalom területén is. Nem véletlen, hogy a népi irodalom komoly baloldalának ez az állásfoglalása összeesik a *Válasz* felélesztésével.” (*Új magyar kultúráért*. 1948. 117. 1.) Az új magyar értelmiség egyéb haladó csoportjai is mindjárt a megindulás után csatlakoznak a folyóirathoz: A Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiumának egykori tagjai közül Ortutay kívül még Hont Ferenc és Tolnai Gábor, a Kállai Gyula és Zöld Sándor szervezte *Tovább* debreceni gárdájából az említett Losonczy Géza és Tariska István, a népi kollégisták folyóirata, a *Valóság* köréből Lukácsy Sándor és Márkus István, s természetesen a Lukács György mögé felsorakozó fiatal marxista kritikusok, mint Király István és Szigeti József, aki egyébként a folyóiratnak — fennállásától megszűnéséig, segédszerkesztői minőségben — belső munkatársa volt. A folyóirat tehát lényegében a kommunisták és a népi írók következetesen baloldali képviselőinek összefogásával indult harcba a magyar irodalom egységének megteremtéséért, a haladó értelmiségiek összefogásáért.

A Forumot gyakorlatilag a felszabadulás utáni magyar értelmiség legnagyobb tekintélye, Lukács György és Vértés György szerkesztette. Vértés György 1936—37-ben a Magyar Kommunista Párt legális folyóiratának, a *Gondolat*-nak volt szerkesztője. Nagy érdemei vannak a Komintern VII. kongresszusa után meghirdetett antifasiszta népfrontpolitika kulturális célkitűzéseinek végrehajtásában. A kitűnő *Gondolat* szerkesztésében vált a baloldali erők fórumává. A felszabadulás után, mint a Szakszervezeti Tanács értelmiségi ügyekkel megbízott titkára a Munkás Kultúrszövetséget támogató Szakszervezeti Közlöny (1945. jún. 1.—1948. május 28.) szerkesztőjeként kapcsolódott be az irodalmi életbe. A Forum szerkesztésével lényegében a *Gondolat* körüli feladatokhoz hasonlóan vállalt: most is haladó szellemi erők széleskörű demokratikus összefogásának kellett nyilvánosságot biztosítani — persze más, összehasonlíthatatlanul kedvezőbb körülmények közepette. A *Gondolat* — hasonlóan Gaál Gábor *Korunk*-jához — elsősorban „világnézeti szemle” volt; viszonylag kevés szépirodalmat, s több esztétikai, filozófiai, közgazdasági, politikai tanulmányt, elvi cikket, bírálatot, vitaanyagot közölt. A Forum láthatóan ugyanerre törekedett, s tudatosan folytatta a *Korunk*, de különösen a *Gondolat* hagyományait. A folyóirat belső, technikai koncepciója, munkamódszere, sok vonatkozásban a *Gondolat*ot idézi: a *Jelszavak és tények*, a *Magyar valóság* rovatcímekek pl. egyenesen a *Gondolat*ból valók, s az kitűnő szerkesztői lelemény is onnan ismerős, hogy egy-egy több számon végighúzódnó aktuális vita anyaga, időnként, mint önálló rovat jelentkezik stb.

Az 1946 szeptemberétől 1950 augusztusáig — egyazon szerkesztő és szerkesztő bizottság gondozásában! — megjelenő *Forum* értékeinek, maig ható eredményeinek és tanulságainak megvonásakor Lukács György felszabadulás utáni munkásságából s egy nevezetes tanulmányából kell kiindulnunk. Lukács 1946. június 27-én a Debreceni Kultúrhétén *A magyar irodalom egysége* címmel tartott előadást: A *Forum* 1. számának élén ez a Lukács-tanulmány olvasható, mint a folyóiratnak is programot adó állásfoglalás. Lukács széleskörű történelmi alapvetésre támaszkodó tanulmánya — a reformkorral kezdődően — áttekinti az egész magyar irodalom fejlődését. A magyar irodalom egysége csak a reformkorban volt meg, ezt követően — különösen a 67-es kiegyezés után — beáll a sokrétű szakadás: akadémikus epi-

gonizmus és „a magyar élet nagy kérdéseit irodalmilag ábrázolni megkísérlők (Tolgai, Vajda)”, majd a Nyugat-mozgalom (Ady) között; az ellenforradalmi korszakban pedig „a népi írók és az urbanisták harca révén”. A felszabadulást követő írói erőviszonyok, lehetőségek és perspektívák szempontjából Lukács mindenekelőtt e népies-urbánus szakadásra teszi a hangsúlyt, láthatóan ennek felszámolását véli a legfontosabb teendőnek, az irodalmi egység útjában álló legnagyobb akadálnak. Az új magyar demokrácia valóságát és érdekeit kifejező új irodalom létrejötté — koncepciójából kitetszően — így elsősorban a népies-urbánus szakadás megszűntével egységesülő írói tábor munkálkodása révén várható. „Minden valódi elvi szolidaritásnak az alapja: mélyreható politikai-társadalmi világnézeti közösség. A szolidaritás csak addig erény, ameddig ilyen eszmei alapokon nyugszik” — írja Lukács teljes joggal (6. l.), s annak igazsága is kétségtelen, hogy ezen irányzatok termékeny vitái, alapos kritikája az így elképzelt egységnek is elsőrendű előfeltételei. A két csoport közös eszmei platformra hozását Lukács és a Forum a továbbiakban valóban következetes és színvonalas kritikával igyekezett szolgálni, az irodalmi egység Lukács-féle értelmezésének szűkösségét azonban ez nem mentheti. Politikai konzekvenciáival egyetértünk annak az álláspontnak, hogy a Forum a demokratikus irodalmi arcvonal megteremtéséért folyó küzdelemben a népiesek és urbánusok vitájában miért állt inkább a népiesek, mint az urbánusok mellett: „Nemcsak azért, mert tisztában vagyunk a parasztság szerepének döntő jelentőségével, mert végeredményben egy olyan társadalmi rendért küzdünk, amelyben kevés szerep jut a burzsoáziának, de annál inkább a parasztnak. De azért is, mert politikai és eszmei áramlatokat elsősorban nem a múlt hibái, tévedései, hanem a jelen tapasztalatai alapján szoktunk megítélni.” (Haraszi Sándor: *Urbánusok és népiesek*. 1946. 1. sz. 97. l.) De nem érthetünk egyet a kérdésfelvetés mögött meghúzódó esztétikai-irodalmomtörténeti indoklással, nevezetesen Lukács Györgynek azzal a többször is megfogalmazott álláspontjával, hogy: „a népiesek irodalmi mozgalma, mind eme gyengeségek beszámításával is az utolsó negyedszázad legfontosabb irodalmi eseménye” (*Irodalom és demokrácia*. 1947. 64. l. Megjegyzendő, hogy ez a passzus hiányzik a kötet 1948-as 2. kiadásából); „ez a legnagyobb jelentőségű irodalmi eseménye az ellenforradalmi korszak negyedszázadának. Ez ad új fiziognómiát a magyar irodalom fejlődésének” (Uo. 88. l. Ez viszont a második kiadásban is ott áll!); „A népi irodalom létrejötté volt a magyar irodalom legnagyobb, a magyar közélet egyik legjelentősebb lépése előre az ellenforradalom idején; akkor — minden bírálat mellett — meg kellett védeni a népi irodalmat főleg az urbánusok értetlenségével szemben”. (*Új magyar kultúráért*. 1948. 126. l.)

Nem a jogos védelem kétségbevonásáról van most szó, hanem arról, hogy Lukács felszabadulás utáni egység-koncepciójából — részben a fentiek alapján — automatikusan kirekesztődik a két világháború közötti magyar irodalom történetének a haladást legkövetkezetesebben képviselő, József Attilával tetőződő áramlata: a forradalmi munkásmozgalom irodalma. „Az ellenforradalmi időben bontakozott ki a forradalmi munkásság irodalma is. Egyes kivételes esetektől eltekintve, ez az irodalom szinte teljesen elszigetelve fejlődött — részben az ellenforradalmi helyzet, részben az írók tekintélyes részének szektárius ideológiája következtében — és csak növelte a magyar irodalom szétszakadtságát” — írja Lukács a Forum bevezető cikkében (4. l.) Majd arra a következtetésre jut, hogy „az egyes irányzatok között . . . termékenyítő vita sem lehetséges . . . még haladó áramlatok (urbánusok és népiesek) között sem. Innen a kor legnagyobb íróinak magánossága, ami különösen József Attila pályáját befolyásolta.” József Attila magánosságát máskor is hangsúlyozza Lukács — s éppen a Forum hasábjain —; tudjuk: ennek a gondo-

latnak szélsőséges megfogalmazása: a „partizán-elmélet”. A magyar irodalom igazi nagy szakadásának, a szocialista és polgári indítékú tábor kettéválásának ténye marad így homályban. S ez a történet szemlélet — a felszabadulás utáni állapotokra alkalmazva — azt a felemás helyzetet eredményezi, hogy a szocializmus felé fejlődő népi demokrácia egységesnek óhajtott irodalmába éppen a szocializmus következetes hívei, a kommunisták nem illeszkedhetnek bele szervesen. A kommunista írók „tekintélyes részének” — kétségtelenül eltűzött — „szektárius ideológiája” Lukács szerint nagyobb veszély tehát az irodalmi egység szempontjából, mint a „haladó áramlatok (urbánusok és népiesek)” széthúzása, hisz amazok kizárásával, ezek egységéből kíván össz-irodalmi egységet kovácsolni. S hogy ez mennyire nem a múltira vonatkozó Lukács-gondolatoknak önkényesen a jelenre, a felszabadulás utáni évekre történt alkalmazása, hanem Lukács — és a Forum — irodalompolitikájára, szerkesztői tevékenységére is jellemző gyakorlat, azt a folyóirat évfolyamainak már futó átlapozása bizonyíthatja. A polgári és kispolgári, valamint a népi írók táborának képviselői — bár a Forum egyszersmind bírálja gyengeségeiket — nagyobb súllyal kapnak publicitást a folyóiratban — persze, csak színvonalas írásokkal —, mint a hazai vagy az emigrációból hazatért kommunisták. Balázs Béla, Gábor Andor, Illés Béla és mások — hogy többekről ne is beszéljünk — láthatóan nincsenek úgy otthon a Forum hasábjain, mint azok, akiknek összebékítésétől Lukács az irodalmi egység létrejöttét remélte.

Hangsúlyoztuk, hogy a magyar irodalom egységének megteremtése érdekében Lukács helyesen vetette fel a „mélyreható politikai-társadalmi világnézeti közösség” gondolatát. Kérdés azonban, milyen tartalmat tulajdonít e világnézeti közösségnek, s hogyan függ össze ennek követelménye a politikai-társadalmi viszonyokkal, nevezetesen a népi demokrácia korabeli állapotaival és perspektívaival? Mindezzel lényegében már kimerítően foglalkozott az első és második Lukács-vita, most csupán az irodalmi egységet meghirdető Forum szemszögéből érintjük röviden a kérdést. Lukács 1945 után egy humanizmussal telített, általános demokratikus világnézet alapelveit körvonalazza, s ezt legvilágosabban a Forum első évfolyamának 3. számában megjelent *Arisztokratikus és demokratikus világnézet* c. tanulmánya fejtí ki. Az arisztokratikus, dekadens polgári világnézet pesszimizmusával szemben humанизmust és optimizmust hirdet. Ez az „új citoyen ideológia” meghaladja ugyan a polgári világnézet kritériumait, de ugyanakkor nem ér fel a proletáriátus ideológiai elveinek következetes vállalásáig: „Végzetesen hamis problémafelvetés lenne azonban itt polgári kultúra és szocializmus vagy keleti és nyugati demokrácia közötti utak szétválasztásáról beszélni” — olvashatjuk tanulmányában. (214. l.) Egy másik írása hasonló gondolatot vet fel: „Mert a helyzet kulcsa éppen ott keresendő, hogy új demokratikus kultúra van Európaszetre kialakulóban, anélkül, hogy a társadalom anyagi alapja, a tőkés termelési rend megváltoznék.” (*Irodalom és demokrácia*. 1948. 2. 14. 1.) A népies-urbánus ellentét elsímítására építkező egységpolitikának a polgári és marxista világnézet egyeztetésével létrejövő új demokratikus világnézet alkotta volna tehát ideológiai alapját. Mindez nem is maradt visszhang nélkül. Szigeti József — aki később korrigálja gondolatait (Csillag. 1950. 32. sz. 46 l.) és a legszínvonalasabban mutat rá Lukács világnézeti koncepciójának gyengéire (TSzle. 1958. 2. sz. 28–29. l.) — pl. így ír a Forum első számát ismertetve: „Marxista körökben, de általában a haladó értelmiség köreiben is, sok szó esett már arról, s talán még több szó is esik a jelenben, hogy a francia forradalom, 1789 eszméi és eszményei ellobbanása után lehetséges-e vajon a marxizmus-leninizmuson kívül is, egy mélyenszántó, demokratikus világnézetet kialakítani. Olyan világnézetet, amely, ha nem is éri el a marxizmus-leninizmus konkrétságát és ugyanakkor

dialektikus nyíltságát és rugalmasságát, mégis igazi, belső egységet és következetességet mutat. A kérdést az élet, a társadalom fejlődésmenete válaszolta meg. A fasizmus elleni harc, szerte Európában, mozgósítani tudta az európai értelmiség egy igen jelentékeny rétegét . . . A magyar fasizmus elleni harc nem fogható ahhoz, ami európaszerte végbement. Elsősorban ez az oka annak, hogy hazánkban a marxizmus-leninizmuson kívül, de azzal összeférő, vele közös demokratikus alapon álló világnézet nem olyan erős, elterjedt és mélyreható, mint külföldön. De hogy ez a közös világnézeti alap hazánkban is keletkezőben van, azt éppen a Forum beközönlő száma bizonyítja beszédében.” (TSzle. 1946. 10. sz. 776. l.)

E harmadikutas világnézeti koncepció magyarázza, hogy korunk reprezentatív költője, kit Lukács az új magyar irodalom elé állít példaképpül, Thomas Mann lesz: „Thomas Mann már csak azért is reprezentatív költője korunknak, mert az ő műve adja meg ennek a megbetegedésnek (az imperialista világrend válságáról van szó) és a belőle való kigyógyulásnak szinte egész históriáját. És nem véletlen, hogy a kigyógyulás története Thomas Mann-nál párhuzamosan fut a demokráciához való megtérésével . . . Előttünk Thomas Mann megtette már ezt az utat a betegség, az enyészet, a halál vonzódásától az élet, az egészség, a demokrácia igényléséig.” (1946. 1. sz. 14—15. l.) Lukácsnak a Forumban kifejtett pártosság-elmélete is szorosán összefügg a fenti tételekkel. *A marxista kritika feladatai* c. tanulmánya mintha csak a Thomas Mannról írottakat visszahangozná: „Sok félreértés van irodalmunkban és kritikánkban a realista ábrázolás pártossága körül is. Ez a pártosság lényegében azt jelenti, hogy az író állást foglal a kultúra mellett és a barbárság ellen, az élet mellett és a betegség, a halál ellen, a keletkező mellett és az elhaló ellen . . .” (1949. 4. sz. 301. l.) Helyesen állapítja meg Szigeti József, hogy ebben a meghatározásban „tisztázatlan marad először magának az újnak osztálymeghatározottsága, másodsor: a hozzá való állásfoglalás osztálymeghatározottsága is.” (TSzle. 1958. 7—8. sz. 49. l.) Lukács György *Szabad vagy irányított művészet* c. tanulmánya ugyancsak a Forumban olvasható, ahol — lényegében a művészi ösztönösség elvét hirdetve, s nem adva fel a „partizán-elmélet”-et — Lukács a művészet pártirányítását tagadja: „semmiféle »intézkedés« vagy »intézmény« vagy »irányítás« nem adhat új fejlődési irányt a művészetnek. Erre kizárólag maguk a művészek képesek, persze nem függetlenül az élet, a társadalom átalakulásától.” (1947. 4. sz. 267. l.)

Lukács Györgynek a Forumban megjelent s egyben a folyóiratnak is programot adó tanulmányaiból így bontakoznak ki világosan tvirodalomszemlélete jellemzői: az a törekvése, hogy az új demokrácia népiesek és urbánusok közös plattformra hozásából egységesülő, pártirányítás nélküli irodalma egy új demokratikus világnézet alapján a nagyrealizmus eszményei szerint fejlődjék. Ezeknek az esztétikai, irodalompolitikai elveknek logikus megfelelői Lukácsnak a Forumban is kifejtett „normatív” politikai nézetei: megállás az általános demokratikus feladatok elérésével, az új plebejus demokrácia, a népi demokratikus fejlődés polgári demokratikus fokának abszolutizálása. „A népi demokrácia elve — főleg nálunk, de sok más országban is — érvényesülése legelején tart s ha megvalósítja is céljait, nem szándéka a tőkés termelési rendet megszüntetni és ezért nem is szándékozhatja az osztály nélküli társadalom megteremtését. . . A népi demokrácia gazdaságpolitikájában a kapitalizmus megszüntetése nem szerepel, mint kitűzött cél” — olvashatjuk már idézett cikkében. (1947. 4. sz. 264. és 266. l.) S ha ezek a koalíciós politika taktikájából ismerős kitételek hiányoznak is *Irodalom és demokrácia* c. tanulmánykötete második kiadásából, nem menthető, hogy Lukács politikai koncepciójának stratégiai alapvetésében a szocializmus célkitűzése csak elvont formában jelenik meg. Ez a politikai koncepció — aminek kifejtése Lukács esztétikai nézetei-

nél jóval vázlatosabb —, természetesen nem jellemezte egészében a folyóiratot. Ellenkezőleg: a Forum politikai, közgazdasági tanulmányai, publicisztikai írásai általában következetesen a kommunisták marxista politikai vonalát képviselték. S Révai egyik itt megjelent tanulmánya pl. — *A népi demokráciáról* — a szocializmus perspektíváinak korai felvillantásával sem marad adós. „A népi demokrácia nem múlt epizód lesz a polgári demokratikus átalakulás közben, nem pusztán átmenet a polgárság uralmához, hanem átmenet a szocializmushoz ... A népi demokrácia: demokratikus és szocialista erők szövetkezése, amely a szocializmushoz való fejlődés útját egyengeti.” — fejt ki világosan. (1946. 3. sz. 270. l.) És idézhetnénk még számos, ebben a szellemben fogant tanulmányt. Különösen egységes volt a Forum állásfoglalása a stabilizáció, a Magyar Kommunista Párt III. kongresszusa, a 3 éves terv, a Magyar Dolgozók Pártja programnyilatkozata kérdésében.

A fent jellemzett egységkoncepció és irodalompolitika vázolt hibái ellenére, a Forum mégis igen sokat tett a magyar irodalmi élet demokratikus berendezkedése, a népi demokrácia mellett kiálló szellemi front megteremtése érdekében. A népies-urbánus ellentétek felszámolásától remélt egységpolitika alkalmazása — ahogy erre már utaltunk — egyben nem jelentette ezen irányzatok következetes kritikájának feladását. A Forumnak mindenekelőtt ezen a téren vannak nagy érdemei.

A népiesek harmadikutas ideológiáját és a népi írók helyzetét mindenekelőtt a csoport következetesen baloldali tagjai, Darvas József és Erdei Ferenc szembe-
sítik az új társadalmi valósággal. A Forum hasábjain tehát ugyanúgy a népi írók táborán belül indul meg a vita, mint annakidején a Gondolatban (Veres Péter *Levél Németh Lászlóhoz* c. írásával.) Darvas Perújítás c. — sajnos, befejezetlen — cikksorozata a mozgalom múltjára tekint vissza. A hangsúlyt viszont a jelen feladataira teszi, s a megváltozott történelmi körülményekre figyelmeztet — mondván: úgy látszik, „mintha a népi írók akár politikát csinálnak, akár valamiféle emigrációba húzódná, mind ugyanúgy látnák helyüket, helyzetüket, szerepüket a magyar társadalomban, mint a nagy történelmi forduló előtt.” (1946. 1. sz. 51. l.) Ugyanez az akcióra buzdító szenvedély munkál Illyés Gyula aktuális feladatok elől kitérő *Lélekbúvár-járól* írott bírálatában (1948. 12. sz. 997. l.) vagy *Irodalmunk kérdéseiről* szóló előadásában is. (1950. 5. sz. 278. l.) Erdei mélyenszántó — a fordulat évében készült — tanulmánya Veres Péternek *A paraszti jövőndő* c. könyve ürügyén Darvas kérdésfelvetéséhez kapcsolódik: „Mögöttünk van ... az a három és fél esztendő, ami alatt régi eszméink és követelményeink megvalósultak és akkori nagy kérdéseink új történelmi korszakba fordultak. Mögöttünk van a földreform végrehajtása és a demokrácia társadalmi és politikai rendjének megalapozása, tehát most új formában merülnek fel akkori problémáink. Most egy történelmi lépéssel előrelépve kell újra felvetnünk: merre vezet a paraszti jövőndő útja?” (1948. 7. sz. 547. l.) Kitűnő elemzésében kimutatja, hogy a népi írók egykori kétféle állásfoglalása — a kapitalista-polgári fejlődés, illetve a paraszti-népi közösség, a paraszti népi szocializmus elvét vallók tábora, — milyen irányban fejlődött a felszabadulás után. Akik a polgári fejlődés útját vallották, kettéváltak: egyrészt végleg kikötöttek a kapitalista fejlődés mellett (Kovács Imre), másik csoportjuk viszont a földreform után is túl kívánt lépni a dolgozó osztályok teljes felszabadulása, a kapitalista gazdaság felszámolása felé. A paraszti közösség elvének elkötelezettjei viszont — akik a parasztságot a történelemnek alig változó, állandó tényezőjének tartották, s a parasztegység hamis politikai koncepciójával léptek fel — nem haladták meg korábbi álláspontjukat. Veres Péter — ki korábban hasonló elveket vallott — most lényegében a paraszti kisgazdaság védelmezőjeként lépett fel. A polémiában Erdei félre-
érthetetlenül megfogalmazza, hogy a jövő útja egyedül a kapitalista termelési mód

teljes felszámolása, a tervszerűen irányított szövetkezeti gazdálkodás lehet. Veres Péter a Forum következő számában válaszol Erdeinek, s hogy a kemény bírálóat valóban nem volt kárára, s azzal a folyóirat nem akarta őt elveszíteni, azt az 1949-es évfolyam 6. száma mutatja világosan: itt jelent meg a *Próbátétel*.

Darvas és Erdei főleg a gyakorlat, a konkrét magyar valóság szemszögéből vivják a polémiát, Lukács természetesen inkább elméleti síkra tereli a kérdést. A *Válasz első száma* címmel ismerteti a népiesek újrainduló folyóiratát (1946. 2. sz.) s mindenekelőtt Illyés Gyula szerkesztői előszavának azzal a tételével vitatkozik, hogy a népi demokrácia összes lényeges kérdései a szegényparasztság oldaláról oldhatók meg. Bibó István nagy visszhangot keltett zavaros tanulmányában „a népi írók bizonyos régi hibáit, kifejezésre jutó tartástalanságukat” éri tetten. Kimutatja, hogy ezzel a cikkel a Válasz lényegében „a békekötés körül fellendülő reakciós sovíniszta demagógiát” támogatja, s mivel a békét „megismételt Trianonnak” értelmezi, minden szubjektív szándék ellenére, a magyar sors tragikus felfogásának ad hangot. Szembeszáll Lukács a Válasznak a szövetkezeti rendszer kérdésében képviselt álláspontjával is: azzal az elképzeléssel, mely szerint csak a pártszemponctoktól mentesített szövetkezeti rendszer képes politikai hivatást teljesíteni. Rámutat, hogy a gondolat jól ismert a szakszervezeti mozgalomból, s kudarcra van ítélve, hisz „a tőkés társadalom osztályharcaiban semleges, politikamentes (és ezért pártoktól független) gazdasági szervezetek elképzelhetetlenek.”

A Forum a továbbiakban más kérdésekben is fellép a Válasz és köre, a népi írók hibás nézeteivel szemben. Szigeti József *Magyar líra 1947-ben c.* tanulmánya Sárközi György és Illyés Gyula költészetének elemzése kapcsán mutat rá a népi ideológia visszahúzó hatására, megállapítván: „ami Sárközi emberi és költői tragédiájának oka volt, az Illyés költői nagyságának korlátja.” (1947. 10. sz. 745. l.) Szigeti tanulmánya különösen azért értékes és érdekes, mert a népi írókkal folyó vita addig jobbra politikai-ideológiai síkon megragadó szempontjai mellé esztétikai érveket sorakoztat. Elemzései jól mutatják, hogy pl. Illyés kötetének egyes darabjaiban milyen veszélyekkel jár a közvetlen empirikus valóság szorítása, a narratív elemekkel telítettség, a valósághoz való „szociográfikus” viszony. Lelkesen köszönti viszont a *Nem volt elég* és a *Cserepező* következetes, magas költőiségű kritikáját, illetve optimizmusát. A kritika fenntartása mellett ugyanez a közeledés-érzékeltetés és üdvözlés jellemzi a Forum álláspontját Németh László egyik pozitív megnyilatkozásával, a Válasz utolsó számban megjelent Berzsenyi ürügyén c. tanulmányával szemben is. Király István von különbséget Németh régi és új Berzsenyi-kepe között: a régiben a költő „reakciós-irracionális vonásait emelte ki . . . egy betemetett, elsüllyedt utat látott benne, melyet újból járhatóvá kell tenni . . . Az új Berzsenyi-tanulmány a költőnek egy másik, eddig nagyon is elhanyagolt arcát idézi . . . Berzsenyinek és a felvilágosodásnak a viszonyát vizsgálja . . . Az új Berzsenyi-arckép . . . Németh László nyílt, őszinte állásfoglalása a haladás gondolata mellett.” (1948. 7. sz. 567 — 568. l.) Ime így tükröződik a Forum kritikai állásfoglalásában az egység-konceptiónak az az igénye, hogy egyengetni kell a népi íróknak a népi demokrácia felé közeledő útját. Persze, hogy többször hangsúlyoztuk, a kritika feladása nélkül.

Szigeti József tanulmánya körül egyébként nagy vita kerekedett. A Valóság, a fiatal értelmiségiek folyóiratának köre külön vitadélutánt rendezett megbeszélésre, s beleszólt a kérdésbe a Válasz is — mondván: a kommunista kritika pártvonalon méri a műveket. E vita ürügyén a Forum a Válasz egész irodalompolitikáját bírálóat tárgyává teszi. Ez az irodalompolitika „ahelyett, hogy elvileg tiszta, komoly demokratikus alapokon nyugvó irodalmi egység létrehozásán fáradozna, válogatás nélkül gyűjti egy szekértáborba az írókat, azokat is, akik őszintén demokratikus meggyő-

zódésűek voltak, és ma is azok, azokat is, akiktől helytelen, nem demokratikus múltbeli elveik feladásának őszinte megvallását várná el az irodalmi közvélemény” — írja Szigeti *A kritikuskok és a kritika* c. fejeletében. (1947. 12. sz. 973. l.) A vita során felmerült egy nagyfontosságú kérdés: az irodalom „örök ellenzékiiségének” fogalma is. Lukács korábban már így foglalt állást: „Az ilyen ellenzékiiséget, az ilyen »viszolygást« mi sem könnyebb, mint átvezetni ellenzékiiségbe az új demokrácia ellen.” (*Megjegyzések az irodalmi vitához*. 1947. 8. sz. 508. l.) S most Szigeti cikkével a Forum határozottan reakciós mítosznak minősíti a problémát: „Mindenekelőtt: az irodalom örök ellenzékiisége — reakciós mítosz. A valóságban: a történelmileg jelentős demokratikus mozgalmak idején az igazi nagy irodalom nem ellenzéki. Együtt megy a néppel, együtt megy a nép érdekeit képviselő politikusokkal.” E helyes állásfoglalás után azonban arra a következtetésre jut: „Minden meggyőződött demokrata, minden őszintén demokratikus kritikus azt kívánja, hogy az írók a nép írói legyenek. Tárják fel a kialakuló demokrácia gyermekbetegségeit, nyíltan és őszintén; mutassák meg pozitív oldalait is; érzékeltessék népünk fejlődésének nagy perspektíváit; járjanak előtte irodalmunk nagy hagyományaihoz híven a magyar valóság kérdéseinek feltárásában a politikának és a politikusoknak”. (976. l. Kiemelés tőlünk.) Ezt követően Illyésnek arra a versésre hivatkozik, amelyikben „azt írta le az irodalom szabadságának legfőbb következményeként, hogy az írónak legyen joga kimondani »a néma kint«, még akkor is, ha hallja a győzelem dalát.” Helyesen teszi hozzá: „csak arról nem szabad megfeledkezni, hogy a néma kín kimondása és a győzelem dalának eléneklése nem két külön feladat.” Mégis: a kritika nem hat elég mélyre. Az „örök ellenzékiiség” álláspontjának elvi visszautasítása mellett ugyanis gyakorlatilag nem zárja ki hasonló tendenciák feltámadásának lehetőségét, amikor nemcsak hogy megengedhetőnek, de követelménynek is tartja: íróink járjanak előtte a politikának és a politikusoknak a magyar valóság kérdéseinek feltárásában. Persze, meg kell jegyezni; a koalíciós politika viszonyai közepette mindez másképp ítélandó meg, mint ma, amikor az örök ellenzékiiség népies mítosza itt-ott újra feltámadóban van. A Forum álláspontja mögött — úgy véljük — ismét a lukácsi egységkoncepció rejtezik: innen a kritika nem teljes végigvitele, s ama végikövetkeztetés, hogy Illyés lírájában látja költészetünk megújulásának igazi nagy lehetőségét. „Thomas Mann reprezentatív költője korunknak” — idéztük fentebb Lukácsot, s most hozzátehetjük: az új magyar irodalomban a Forum Illyésnek szánta ezt a szerepet. Különösen áll ez pl. Lukácsnak az *Újhold*-ról szóló kritikájára, melyben összemossa József Attila és Illyés alakját; az utolsó huszonöt év legfontosabb irodalomtörténeti tényének kettőjük felleptét tartja, mert az ő „írásaikban nyilvánul meg először Ady óta a magyar élet igazi egyetemessége.” (1946. 1. sz. 113. l.) Mindez pontosan beleillett abba az elképzelésbe, hogy az új magyar irodalom egységének létrejötte elsősorban attól függ, milyen mértékben sikerül a közeledő népi írókra építkezni.

A Forum kritikai erőfeszítéseinek másik nagy területe a polgári és dekadens irodalom és dekadens irodalomszemlélet bírálata. Lukács már az első számban hozzányul ehhez a kérdéshez az akkori legfiatalabbak, az ún. „negyedik nemzedék” folyóiratát, az *Újholdat* elemezve. Magatartásuk: „az irodalmi epigonizmus dicsérete” — szögezi le álláspontjukkal kapcsolatban, mely szerint Babits a magyar irodalom határköve és orientációs pontja. Lengyel Balázs *Babits után* c. szerkesztői beköszöntője még Ady korszakos jelentőségét is tagadja; Lukács újra a helyére teszi Adyt, s József Attila és Illyés művének felmutatásával polemizál Lengyelnek a tételével, hogy Babits tiszta artisztikuma „egy egész utána következő nemzedék elől szívta el a levegőt”. Hasonló szellemű kritikával fogadja a Forum Len-

gyel Balázsnak szélsőséges esztéticizmustól áthatott irodalomtörténeti összefoglalását, A mai magyar líra c. tanulmányát is. (Lukács Sándor, 1948. 7. sz.) Ugyancsak a Babits-centrikus irodalmi tudat ellen lép fel a folyóirat Waldapfel József tanulmányával (Élet és irodalom; Vörösmarty és Babits. 1948. 2. és 6. sz.), aki Babitsnak önmaga képére stilizált Vörösmarty- és Arany értelmezésével, s a Válasz hasábjain helyet kapott ellenvetésekkel száll vitába. Szigeti József már jellemzett tanulmánya közvetve szintén e tárgykörbe vág, hisz végkövetkeztetése így hangzik: „A magyar líra nagy problémája, még ma is, 1947-ben is az izolált ÉN, mely Babits Mihály és Kosztolányi költészetének még sok tekintetben termékeny alapja lehetett. . . háború utáni líránkban, a Nyugat második generációjában terméketlenné vált. . . az izolált ÉN pozíciójának fenntartása lassanként egyértelművé válik a teljes emberi és költői hajótöréssel.” (1947. 10. sz. 761—762. l.) Molnár Ferenc és Márai Sándor mítosztával ismét Lukács veszi fel a harcot. A Molnár-kérdésben elfogulatlan irodalomszemléletért száll síkra: „a kiskaliberű, ügyes naturalista évtizedek óta nemzetközileg megcsodált trükk-gépezetének” termékeit nem emelhetjük egekbe Molnár származásának felhánytorgatásával — mint tette Zsolt Béla lapja, a Haladás; „Az antimiszantizmus szubjektív gyökereinek kiírtása csak a történelmi igazság kíméletlen kimondásával lehetséges. (Egy rossz regény margójára; Elfogulatlan irodalomszemléletért. 1947. 6—7. sz.) Márait illetően azzal a hamis legendával néz szembe, amelyik Máraiban az „utolsó humanistát”, Thomas Mann magyar megfelelőjét látja. Az európai kultúra Márai-féle koncepciója — mondja Lukács — lényegében a „tömegek” arisztokratikus lenézésére és elutasítására épül; s arra hogy e kultúra létalapja jobban féltendő egy forradalomtól, mint egy imperialista világháborútól.” (Márai új regénye. 1948. 2. sz.)

Az absztrakt, formalista művészeti irányzatok bírálata Lukács kritikai működésének most is fontos felülete. A Forumban Az absztrakt művészet magyar elméletei-t teszi kritika tárgyává Kállai Ernő A természet rejtett arca és Hamvas Béla — Kemény Katalin Forradalom a művészetben c. könyvei kapcsán. (1947. 9. sz.) Hamvasék dekadens világszemlélete szerint a valóság rejtélyes lényegének adekvát magartatásbeli megfelelője a patológikusság, az örület; Kállainál egy „biomorantikus képzeletvilág” koncepciójából ered az ember semmis voltának művészetfilozófiája, s egyik abban, hogy a külvilágot értelmetlen, vadállatias, embertelen káoszunk fogják fel, amiből pl. a fasizmus közös „kollektív korszak”-ként való összemosása következik. A felületen maradó absztrakció egyoldalú dicsőítőivel szemben, Lukács a marxi értelmes absztrakció kritériumait fejti ki, s az absztrakt törekvések ellenlébasaként — egyben ítéletet mondván a naturalizmus felett is — a realizmus igényét körvonalazza.

A realizmus igénye és az új magyar irodalom képviselőinek a realista ábrázolásra való orientálása esztétikai téren ugyanolyan fontos célkitűzése a Forumnak, mint hogy irodalompolitikájával létrehozza a magyar irodalom egységét. Amint a közeledő vagy a közeledés lehetőségét sejtető népi írók esetében láttuk, a folyóirat — egységkonceptiója jegyében — örömmel regisztrál minden fejlődési fázist, demokrácia felé lépést. A polgári irodalom és a formalista irányzatok képviselői esetében ugyanezt tapasztaljuk, ha útkeresésük a realizmus vállalásába torkollik, vagy legalábbis arra felé mutat. Ez tükröződik pl. Szigeti Józsefnek Sóter István műveiről és újtjáról szóló írásaiban. (1947. 3. sz.; 1948. 4. sz.) vagy Király István egyik Németh László-kritikájában is. (1948. 2. sz.) Az öncélú formalizmussal és naturalizmussal szemben a Forum helyesen és eredményeket termőn tüzte zászlajára a realizmus, majd — láthatóan a fordulat éve után — a szocialista realizmus igényét és követelményét. Különösen Sóter István Profétikus esztétika c. tanulmánya

(1949. 2. sz.) s a körülötte kibontakozó vita tanúsítja ezt beszédesen. Király István világosan leszögezi a vitában: „Az ellenforradalmi múlt örökségével, a különféle szürrealista, dekadens tendenciákkal szembeszögezték a realizmus általános követelését. A jelszó megválasztása helyes volt. Mutatja ezt, hogy irodalmunk a saját határozatlan, bizonytalankodó próbálkozásainak világos megfogalmazására ismert a kritika igényében és saját belső szükségleteiből is indítva rálépett a realizmus útjára.” (1949. 3. sz. 230. l.) S ugyan ő húzza alá — az elhamarkodott jövő felé fordulás kritikájaként — a szocialista realizmus követelményét: „De a realizmust most élesen és határozottan mint szocialista realizmust kell megfogalmazni, s a bírálóknak hangsúlyozni kell a mai valóság, az épülő szocialista társadalom megismerésének és művészi visszatükröződésének a fontosságát.”

A Forum realizmus-értelmezése azoban alapjaiban a lukácsi „nagyrealizmus”, minek kritériumát felesleges itt újra összefoglalnunk. A viták körvonalazták már, hogy ez a XIX. századi kritikai realista örökséget abszolutizáló normatív irodalom-szemlélet hogyan gyökeredzik Lukács politikai nézeteiben, s egyik jellemzőjére — Lukácsnak a Forumban kifejtett pártosság-felfogására — fentebb már részletesen utaltunk. Csupán azt hangsúlyozzuk még, hogy Lukács álláspontja a szocialista realizmus kérdésében Forum-beli tanulmányaiban sem válik el élesen a kritikai realizmustól. A pártosságot illetően pl. így ír: „A szocialista realizmus a pártosság kérdésében is folytatja és magasabb fokra fejleszti a régi, nagyrealizmus hagyományait . . .” (1949. 4. sz. 201. l.) Ha most visszaemlékszünk a pártosság objektívista felfogásának kritériumaira, akkor mindebből arra kell következtetnünk, hogy a szocialista realizmus jelszava végeredményben elvont jelszó marad: tartalmilag mit sem különbözik a kritikai realizmustól. Lukácsnak az 1948–49-es vita után — s épp a Forumban — publikált tanulmányai (*Az ellenség ábrázolása; A csendes Don*. 1949. 4. és 11. sz.) már témaválasztásukban is lényegében ugyane felfogást tükrözik. Az ellenség, a negatív hős ábrázolásának és esztétikai minősítésének kérdésében belejátszik a XIX. századi kritikai realisták nagy magányos hőseinek problematikája.

A nagyrealizmus-elmélet és az egységfelfogás korlátai között a Forum hasábjain nem bontakozhatott ki olyan történelemszemlélet, ami eleven erővé tehetné volna a magyar irodalom szocialista hagyományait, közelebbről a magyar forradalmi munkásmozgalom irodalmának tradícióit. A realizmus-antirealizmus elmélet merev értelmezése, a magyar proletárirodalomnak az elszigeteltség és a szektárius ideológia szorításában való elmarasztalása magyarázzák, hogy e kérdésekkel a Forum szinte csupán a proletkult káros örökségének kritikájaként foglalkozott. Ez a kritika persze jogos, és szükséges volt, és különösen történelmi alapvetése érdemel figyelmet. Pándi Pál kitűnő tanulmánya pl. (*Irodalmi háborgás és szocializmus*. 1949. 1. sz.) Ady és a szociáldemokraták vitájának elemzésével lepezi le a háborgás mögött meghúzódó proletkultos vagy burzsoáz ideológiával fertőzött állásfoglalásokat, s figyelmeztet a máig ható veszélyekre. Lukács hasonló tendenciák káros hatását ítéli el egy népies-urbánus ellentétet kipattantó vitába beleszólván. (*Régi és új legendák ellen*. 1947. 3. sz.) Megjelentek ugyan emlékező cikkek, kisebb publikációk Radnótiról, Dési Huberről, Bálint Györgyről, Forgács Antalról, Salamon Ernőről, Körmendi Zoltánról, sőt József Attilaról is, ezek azonban inkább a kegyelet, az emlékezés gesztusai voltak, mintsem e nagy hagyomány felbecsülhetetlen jelentőségének tudatosítói. Különösen fájdalmas József Attila művének mellőzése. Neve ugyan felbukkan itt-ott, többnyire jelzésszerűen, nyomatékositón, de igazi, elemző méltatását hiába keressük. Mindössze Horváth Márton értekezik róla egy előadás-részletben. (1947. 12. sz.) Az a tendencia tehát, minek eredménye-

képp felszabadulás utáni szocialista irodalmunk fejlődésének folytonossága a proletárirodalom hagyományainak háttérbe szorításával és lebecsülésével megszakadt, a Forum hasábjain is kimutatható.

Kétségtelenül maradandó viszont a folyóirat állásfoglalása a szellemtörténet, az egzisztencializmus és a pszichoanalízis bírálatában (Szigeti József, Lukács György, Máthé Lídja, Pálóczi-Horváth György, Tariska István). Sokoldalú világnézeti szemlé lévén, a Forum ebbe az utóbbi kérdésbe is többször beleszólt, sőt nem idegenkedett jogtudományi, közgazdasági, építészeti (urbanisztikai), iparművészeti, szociológiai kérdések felvetésétől sem. A szépirodalmi rovat — bár sokszor vegyes indítékú művekkel teli — gondosan szerkesztett, színvonalas. S bár nem hiányoznak belőle a felszabadulás után indult fiatalok sem (Nagy László, Juhász Ferenc és mások), jobbára mégis kiforrott idősebb alkotóknak ad helyet szívesen — rámutattunk már: milyen elvi megfontolások alapján. Igen értékes a Forum *Magyar valóság* c. szociográfiai rovata. Riportjaiban, tudósításaiban többnyire a puszta dokumentáció meghaladása, az elvi általánosítás igénye munkál. Erdei Ferenc, Sarkadi Imre, Márkus István, Benjámín László, Fehér Klára, Boldizsár Iván, József Jolán stb. írásai maradandóan érzékeltetik a két társadalmi formáció határán alakuló magyar valóság problémáit.

A szematismus és a személyi kultusz irodalomszemléletének jelentkezésével — 1949 végétől a folyóirat megszűnéséig — a Forum is veszít súlyából, s különösen kritikai hangjának ereje hal el. A tanulmányokról inkább a szépirodalomra és a recenzióra terelődik a súly, s ritkán, vagy alig jelentkeznek már a Forum fiatal marxista kritikusai — Király István, Szigeti József és mások —, akik következetes elvi szigorral mérlegelték az új magyar irodalom alkotásait.

A Forum utolsó száma 1950 augusztusában hagyja el a nyomdát. 1950 szeptemberétől a Csillag már a Magyar Írók Szövetsége folyóirataként jelenik meg, s a küldetését befejező Forum ekkori gárdájából Lukács György és Király István kapnak helyet a szerkesztő bizottságban. A folyóirat megszűnésére egyébként nem minden komplikáció nélkül került sor. Az augusztusi szám nyomdai munkálatait pl. — a szerkesztők tudta nélkül, a Népművelési Minisztérium intézkedésére — egyszerűen leállították, és csak Révai József személyes akciója nyomán jelenhetett meg, akinél az ügy érdekében — Vértés Györgynek Darvas Józsefhez írott egyik levele szerint — Darvas közvetített. Felvetődött még az a gondolat, hogy a Forum szerkesztősége átalakul, s a folyóiratot az Országos Békebizottság lapjaként adják ki, mindez azonban csak terv maradt.

*

A fentiekben korántsem tekintettük át a kor bonyolult politikai és kultúrpolitikai mozgásával lényegében együtthaladó s hibái ellenére is nagyértékű folyóirat által felvetett összes kérdéseket. A legfontosabbakat: az új szellemi front és az irodalmi egység, a népiesek és urbánusok, a proletárirodalom, a realizmus és szocialista realizmus problematikáját ragadtuk ki csupán, hogy a Forum tevékenységét jellemezzük. Láttuk: az új szellemi front megteremtésére irányuló törekvés és az irodalmi egység létrehozásának igénye helyes követelmény volt, gyakorlatilag azonban nem valósulhatott meg, hiszen koncepciója — a proletárirodalom tulajdonképpeni kizárásával — csak a népi-urbánus ellentét elsimítására épült. Ezeknek az irányzatoknak marxista bírálatában a Forum nagy eredményeket ért el, de kritikája nem mindig volt teljes mértékben következetes. A Forum irodalompolitikai és esztétikai koncepciójának alapvetésében, a folyóirat magas színvonalának biztosításában Lukács Györgynek volt a legnagyobb szerepe. Alig öt éves fennállása

alatt a Forum majdnem harminc Lukács-tanulmányt közöl, s ezek közül nem megy a marxista kritika és irodalomtörténet maradandó alkotása. Ugyanakkor Lukács ellentmondásos politikai és esztétikai nézeteinek ismert hibái is felbukkannak e tanulmányokban, s nemcsak a szerkesztés gyakorlatára vannak hatással, de egész kulturális és irodalmi életünk vonatkozásában megsúlyosbodnak, hisz egy időben egyedül a Forum az ország egyetlen demokratikus szellemű, nagy tekintélynek örvendő folyóirata.

A Forum értékei és hibái máig ható tanulságok levonására készítetnek bennünket. S mindenekelőtt azért, mert — mutatis mutandis — az 1945 és 1956 utáni irodalmi állapotok között van egy sereg közös vonás. Történetileg mindkét periódus forradalmi időszak: a felszabadulás után a népi demokratikus fejlődés szocialista fázisba való átlendítése, az ellenforradalmat követően a szocializmus viszonyainak konszolidációja a legfontosabb feladat. E feladatok megvalósítása közben azonban — többek között — számos, főleg a múltból örökölt ideológiai problémával kellett szembenézni — politikában és az irodalom terén egyaránt. Mindkét időszakban feltámad pl. a „harmadik út” lehetősége: a népi ideológia káros örökségével nem volt elég szembenéznünk a felszabadulást követő években, a vitát az ellenforradalom után is folytatni kellett, s tudjuk: a Forum idejéből is ismert egyes jelszavai — ellenzéki irodalom, vátesz-elmélet stb. — ma sem csitulnak el. Lukács György politikai koncepciója és esztétikai rendszere esetében ugyanez a helyzet. S mindehhez hozzátehetjük még a népi-urbánus ellentét, a polgári irodalmi örökség, az irodalmi egység problémáját. Felszabadulás utáni éveink kultúrpolitikája — s egyik orgánuma: a Forum — nem oldotta meg tehát véglegesen a fenti kérdéseket. Erőfeszítései és eredményei mégis figyelmet érdemelnek, s maradandó értékét alkotják felszabadulás utáni irodalmunk történetének.